

GOTİK YANKILAR: İNGİLİZ VE ALMAN EDEBİYATINDA GOTİK ETKİLERİN KEŞFİ

GOTHIC REVERBERATIONS: AN EXPLORATION OF GOTHIC INFLUENCES IN ENGLISH AND GERMAN LITERATURES

Yazar/Author

Selim

ŞİMŞEK

Öğr. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu/ Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili ve Edebiyatı ABD
selim.simsek@erdogan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2622-3400

Öz: Adını Cermen kökenli bir Kuzey Avrupa kavmi olan Gotlara borçlu olan gotik, XII. yüzyıldan günümüze dek çeşitli siyasi, toplumsal ve estetik yaklaşımları adlandırmakta kullanılmıştır. Olumludan olumsuzu sürekli anlam boyutları arasında yol alan gotik, tarihsel gelişimi boyunca, mimariden edebiyata, yazı stilinden hayat tarzına dek pek çok alanı etkilemiştir. Edebiyattaki etkisi ise açık bir şekilde Aydınlanma döneminde görülmektedir. Gotik roman, İngiliz edebiyatına özgü bir tür olarak görülmektedir ve Horace Walpole'un 1764 tarihli *The Castle of Otranto* adlı romanıyla tarih sahnesine çıkmıştır. Okurlarda korku ve dehşet yaratan gotik metinler, cinsellik, erotizm ve her türden şiddet sahneleriyle kısa sürede sadece İngiltere'de değil, Almanya'da da hızla yayılmıştır. Gotik roman, Alman edebiyatında korku yönü ön plana çıkartılarak *Schauerroman* olarak adlandırılmıştır. Ancak gotik romanın Alman edebiyatındaki karşılığı, Orta Çağ'daki hikâyeleri konu edinen eserleri de kapsayacak şekilde genişletilerek *Ritter-, Räuber- und Schauerromantik* olarak da adlandırılmaktadır. Bu makalenin amacı, İngiliz ve Alman edebiyatlarında gotik türün erken döneminde ortaya çıkan etkileşimleri ele almaktır. Bu amaçla, çalışmada gotiğin kavramsal tarihinden bahsedildikten sonra Alman ve İngiliz edebiyatında gotik türün yeri hakkında bilgi verilecek ve bu iki edebiyat arasında var olan etkileşim somut eserler üzerinden açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gotik, Gotik Roman, Alman Edebiyatı, İngiliz Edebiyatı, Gotik Etkileşimler

Abstract: Gothic, which owes its name to the Goths, a Northern European tribe of Germanic origin, has been used from the 12th century onwards to name various political, social, and aesthetic approaches. Throughout its historical development, the gothic, which constantly moves between dimensions of meaning from positive to negative, has influenced many fields, from architecture to literature, from writing style to lifestyle. Gothic influence in literature can be clearly seen during the Enlightenment period. The Gothic novel is seen as a genre unique to English literature and made its debut with Horace Walpole's *The Castle of Otranto* dated 1764 novel. With all their themes of sexuality, eroticism, and all kinds of violence, and fear and horror inducing scenes, gothic texts spread rapidly not only in England but also in Germany. Emphasizing its horror aspect, the gothic novel is called *Schauerroman* in German literature. Extending to contain works based on stories from the Middle Ages, the equivalent of the gothic novel in German literature can also be called *Ritter-, Räuber- und Schauerromantik*. The aim of this article is to examine the interactions in the early period of gothic literature in English and German literatures. To this end, this study offers insights on the place of Gothic genre in both German and English literary traditions after discussing the conceptual history of the Gothic through the consideration of particular works, the study also clarifies the relationship between these two literary traditions.

Keywords: Gothic, Gothic Novel, German Literature, English Literature, Gothic Interactions

Geliş Tarihi/Received: 13.10.2023
Kabul Tarihi/Accepted: 09.11.2023
Yayın Tarihi/Published: 29.12.2023

Giriş¹

Farklı ya da benzer durumlar arasında karşılaştırma yapmak tarih boyunca kendine her daim yer bulan dolaysız ve kendiliğinden bir yöntem olagelmıştır. Çünkü olguları birbirinden bağımsız ve yalıtık olarak ele almaktansa bunları birbirlerini etkileyen süreçler içerisinde görüp değerlendirmek bize neden-sonuç ilişkisi bağlamında daha doğru ve nesnel sonuçlar vermektedir. Belki de bu sebeple “İlk çağlardan günümüze dek seyyah, sanatçı ve filozoflar bir düşünme ve gözlem yöntemi olarak incelemelerinde nesnellik sağlayan bir yöntem olan “karşılaştırma”dan yararlanırlar”².

Karşılaştırma yönteminin bilimsel kullanımı, ilk olarak fen bilimlerinde uygulama alanı bulmasıyla söz konusu olmuştur. Karşılaştırma yöntemi, edebiyat içerisindeki esinini Goethe’de bulmuştur. Goethe’nin *Weltliteratur* (Dünya Edebiyatı) adlandırması, karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında araştırmacıların karşısına çıkan ilk kavramlardan biridir³. Goethe bu yaklaşımı ile her ulusun yüksek edebi değere sahip eserlere sahip olduğu ve bu eserlerin insanlığın ortak mirasını oluşturduğu fikrini ileri sürmüştür. Goethe, “Şimdilerde ulusal edebiyat sözü pek fazla bir şey ifade etmiyor, çağımız dünya edebiyatı çağı, bu çağı hızlandırmak için de herkes kendine düşeni yapmalı”⁴ diyerek ulusal üstü (supranational) düşünmenin de kapılarını aralamıştır. Goethe’nin yanı sıra Herder de *Volksgeist/Volksseele* (*halk ruhu*) kavramları ile karşılaştırmalı edebiyata ilham veren isimlerin başında yer alır.

XIX. yüzyılın başlaması ile başta biyoloji olmak üzere fen bilimlerinde kendisine yer bulan karşılaştırmalı analiz yöntemi aynı yüzyılın sonunda yavaş yavaş sosyal bilimlerde de kurumsal bir kimlik kazanmaya başlamıştır. Fransa’da erken dönem komparatistik çalışmaları çağın ruhuna uygun olarak siyasi temelde milliyetçi, bilimsel temelde ise pozitivist bir çizgide ilerlemiş olsa da I. ve II. Dünya Savaşları arasındaki dönemde F. Baldensprenger, M Carré, P. Hazard ve P.V. Tieghem gibi isimler sayesinde “ulusal üstü” ve “sınırları aşan” bir karakter kazanmıştır⁵.

Edebiyatın teorik ve metodolojik yanı ile ilgilenen genel edebiyat biliminin aksine karşılaştırmalı edebiyat bilimi, farklı uluslara ait edebiyatları, bunları ortaya çıkaran kaynak ve motifleri, kültürel etkileşimleri edebiyat ve medyalar arası temelde incelemeyi görev edinir⁶. Bu noktadan hareketle Zima, genel edebiyat biliminin karşılaştırmalı edebiyat biliminin “teorik ve metodolojik repertuarı olarak tanımlanabileceğini” söyler⁷.

Genel edebiyatın araçlarını kullanan karşılaştırmalı edebiyat bilimi Kıziler Emer’e göre “[...] farklı edebiyatların, dil ve kültürlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, aradaki benzerlik ve farklılıkların nesnel bir şekilde saptanması ve elde edilen verilerden hareket ederek, bunların birbirleriyle etkileşim ve ilişkilerinin, geçmişten bugüne açılımı çerçevesinde betimlenmesi esasına dayanır”⁸. Ayaç ise karşılaştırmalı edebiyat bilimini “Görevi, işlevi, farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek, ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, nedenleri üzerine yorumlar getirmek” olarak tanımlar⁹.

Farklı dillere ve kültürlere ait edebiyatlar az ya da çok sürekli birbiriyle etkileşim halinde olmuşlardır. Diller, kültürler ve coğrafya ne kadar yakınsa bu etkileşim o denli güçlü olma eğilimi gösterir. Alman ve İngiliz

¹ Bu makale Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili ve Edebiyatı Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında Funda KIZILER EMER danışmanlığında yapılan “İngiliz Gotik Romanı ile Alman Schauerroman’ında Aydınlanma Karşılığı” adlı tezden üretilmiştir.

² Emel Kefeli, “Karşılaştırmalı Edebiyat: Tanım, Yöntem ve İncelemeler,” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 4/8 (2006): 334.

³ Adam Kirsch, *Küresel Roman: 21. Yüzyılda Dünyayı Yazmak*, çev. Abdullah Yılmaz (İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2019), 8.

⁴ Johann Peter Eckermann, *Yaşamının Son Yıllarında Goethe ile Konuşmalar*, çev. Mahmure Kahraman (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007), 219.

⁵ Funda Kıziler Emer, “Die Imagologie Als Arbeitsbereich Der Komparatistik,” *International Journal Of Eurasia Social Sciences* 8, (2012): 8.

⁶ Evi Zemanek und Alexander Nebrig, *Komparatistik*. (Berlin: Akademie Verlag GmbH, 2012), 13.

⁷ Peter V. Zima, *Komparatistik* (Tübingen: A. Francke Verlag GmbH, 1992), 7.

⁸ Funda Kıziler-Emer, “Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimine Genel Bir Bakış” *Proceedings Book of 2nd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD-2017)* içinde, ed. Hayrullah Kâhya (İstanbul, 2017), 157.

⁹ Gürsel Ayaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi* (İstanbul: Say Yayınları, 2009), 7.

edebiyatları arasında karşılıklı etkileşime dayanan dinamik ilişki, tarih boyunca belirli bir sürekliliğe sahip olmakla beraber, özellikle çeviri faaliyetlerinin yaygınlaşmaya başladığı Aydınlanma döneminde iyiden iyiye güçlenmiştir.

XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın ilk on yıllık dönemi Alman ve İngiliz edebiyatlarının etkileşimi açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Bahsi geçen bu aralıkta her türden gotik eser oldukça ilgi görmüştür. İster şiir formunda ister tiyatro oyunu ya da roman formunda olsun korku içerikli edebi eserler hem İngiltere’de hem de Almanya’da okurca en çok talep edilen türlerin başında gelmiştir.

1764 yılında Walpole’un *The Castle of Otranto*’yu yayınlaması ile Gotik edebiyatın temelleri İngiltere’de atılmıştır. Almanya’da ise Goethe ve Schiller gibi önemli edebiyatçılar, dolaylı bir yoldan da olsa eserleriyle gotiğin Alman edebiyatında bir yer edinmesini sağlamışlardır. Öyle ki, bu eserler yazıldıktan kısa süre sonra kimi kez kendileri de İngiliz edebiyatında önemli yere sahip yazarlarca İngilizceye çevrilmiştir. Almanca ve İngilizce arasında ortaya çıkan çeviri faaliyeti edebiyatlar arası iletişim ve etkileşimin etki gücünü daha önce görülmediği kadar artırmıştır.

Ancak gotik edebiyat bağlamında İngiliz ve Alman edebiyatları arasındaki etkileşim şimdiye değin derinlemesine inceleme yapılmış bir alan olmamıştır. İngiliz dili ve edebiyatı araştırmacılarının Alman edebiyatını gotik edebiyat çalışmalarında göz ardı etmesi, diğer taraftan Alman dili ve edebiyatı araştırmacılarının ise gotik edebiyata karşı mesafeli kalmış olmaları gibi olağanlaşmış yaklaşımların iki edebiyat arasındaki temas noktalarının keşfini zorlaştırdığı görülmektedir¹⁰.

Bu bilgiler ışığında bu çalışmada, Alman ve İngiliz edebiyatları arasındaki etkileşimler gotik edebiyat özelinde incelenecektir. İzi sürülecek etkileşimlerin zamansal aralığı gotik türün ortaya çıktığı XVIII. yüzyılın ortasından yavaş yavaş etkisinin dinmeye başladığı bir sonraki yüzyılın ilk çeyreği ile sınırlı olacaktır. Gotik tür bağlamında Alman ve İngiliz edebiyatları arasındaki benzerlikler, farklılıklar ve temas noktaları karşılaştırmalı edebiyat bilimi yöntemi ile ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu amaçla, ilk olarak gotiğin kavramsal yolculuğu, edebi değeri, nasıl yayıldığı ve öne çıkan bazı özellikleri ile ilgili bilgi verilecektir. Sonrasında Alman ve İngiliz edebiyatında erken dönem gotik tür ayrı ayrı ele alınacaktır. En nihayetinde, iki edebiyat arasında gotik edebiyat bağlamında, özellikle çeviri faaliyetleri neticesince ortaya çıkan etkileşimler önemli edebi şahsiyetler ve eserleri bağlamında incelenecektir.

Gotik Teriminin Kökeni

Çok yönlü bir sıfat olarak ‘gotik’, savaşçı bir kuzey Avrupa kavmi olan Gotlara dayanmaktadır. Arkeolojik kalıntılar, Gotların, öncelikle Baltık Bölgesi’nde bulduklarını, Avrupa kıtası içerisindeki göç faaliyetleri sonucunda Karadeniz kıyılarına dek yayıldıklarını göstermektedir. Gotların savaşçı karakterleri kıtanın iç bölgelerine sürekli akınlar düzenlemesine neden olmuştur. V. yüzyılda Avrupa’nın güneyine dek ulaşan bu akınlar *Karanlık Çağlar* olarak anılan dönemin kapılarını açmıştır¹¹. Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkımında önemli rol oynayan Gotlar, neden oldukları bu geniş çaplı etki yüzünden Avrupa’nın kolektif bilincinde çarpıcı bir yere sahiptirler.

Avrupa kültür tarihinde Orta Çağ hakkında görece az şey bilinmesi gotiğin/Gotlara ilişkin olanın meşum ve tedirgin edici bir karakter kazanmasına zemin hazırlamıştır. Bunun neticesinde İngiltere’de neredeyse 17. yüzyılın ortalarına dek, Orta Çağ’a dair var olan hemen her şey gotik olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda, Got, Samuel Johnson’ın ünlü sözlüğünde “medenî olmayan, genel kültürü kıt, barbar kişi” olarak bir madde başlığında kendisine yer bulmuştur¹².

¹⁰ Patrick Bridgwater, *The German Gothic Novel in Anglo-German Perspective* (New York: Brill Rodopi, 2013), 7.

¹¹ David Punter ve Glennis Byron, *The Gothic* (Blackwell Publishing, Padstow, Cornwall, 2004), 2.

¹² Punter ve Byron, *The Gothic*, 2-3.

İngiltere’de gotiğin bilinçli bir şekilde kültürel ve siyasi bir kavram olarak kullanılması XVII. yüzyılın ortalarına doğru söz konusu olur. Bu yüzyılda gotik, görece olumlu bir anlam kazanarak kimi siyasi çevrelerce, toplumsal birliği ve bütünlüğü sağlayacak bir şemsiye kavram olarak kullanılır. Nasıl ki *Galyalı* adlandırması Fransızların kilise hegemonyasına karşı kullandığı koruyucu bir nitelendirme olarak kullanılmışsa, gotik de Britanyalılar için geçmişin olumlu mirasının içinde anlam bulduğu ayırt edici bir nitelendirme olarak belirivermiştir. Literatürde *Gothique* ya da kimi zaman *gothick* şeklinde kendisine yer bulan kavram, İngilizler nezdinde, onları Avrupa’nın geri kalanından idari ve dini olarak ayıran, özellikle de Katolik Kilisesi ile aralarına set çekip onlara bağımsızlık hissini tattıran cazip bir kavram olarak kullanım kazanmıştır¹³. Parlamenter sistemin ve modern hukuki uygulamaların öncüsü olarak görülmeye çalışılan Gotlar, milli birlik ve kimlik arayışında Britanyalılara bu anlamda yol göstermiştir¹⁴. Bu manevrayla gotik, önceden yüklendiği olumsuz anlamlarından bütünüyle sıyrılarak “sahici, demokratik ve uygar” bir kavme gönderme yapan bir nitelik kazanmaya başlamıştır¹⁵.

Gotların ve buna bağlı olarak gotiğin kazandığı olumlu anlamların tohumları, esas itibariyle, Tacitus’un *Germania* (M.S. 98) adlı eseri ile atılmıştır. Ona göre Gotlar hem cesur ve erdemli hem de yargıda jüri sistemini kullanmaları ve idari yönetimde demokratik temsile inanmaları bakımından olumlu özellikleriyle tasvir edilen bir halk topluluğudur¹⁶. Gotlar hakkında olumlu görüş bildiren önemli isimlerden biri de Martin Luther’dır. Roma’yı yağmalayan Gotlar, Luther’e göre ilkel türden de olsa, aslında tiranlara karşı gelip demokratik bir başkaldırı hareketine öncülük yapmışlardır¹⁷. Temelleri bu minvalde söylemlere dayanan yeni gotik tanımı, özellikle siyasi düzlemde, olumsuzdan olumluya doğru kayan bir anlam içeriğine sahip olmuştur.

Bu olumlu değişimin en somut örneklerinden birine Edmund Burke’ün *Reflections on the Revolution in France* (1790) adlı eserinde yer verilir. *Reflections*, İngiltere’de gotik mirasın kabullenilmesinde en önemli adımlardan birisi olarak görülür. Burke, kitabında, İngiltere’nin Fransa karşısındaki siyasi üstünlüğüne dikkat çekerken, bunu Gotlardan miras alınan güçlü özgürlük içgüdüsünü ve demokratik uygulamaları örnek vererek temellendirir¹⁸. Bununla beraber, Burke’ün fikirleri genel görüşü birebir yansıtmamaktadır. İngiliz milli kimliğinin Gotların imgesinde tezahür etmesi, Thomas Paine ve Mary Wollstonecraft gibi etkili yazar ve düşünce insanlarında yankısını bulmaz. Bu isimlere göre Gotlar, olsa olsa barbar ve feodal bir geçmişin yansımasından ibarettirler¹⁹.

Gotiğin, sıkça yer aldığı bir diğer alan ise hiç şüphesiz mimaridir. Gotik mimari, Roma ve Antik dönemin klasik ölçütlerinin dışında, onlara fazlasıyla zıt bir karakterde ölçsüz ve düzensiz yapıları nitelendirmekte kullanılmış bir kavramdır. Gotik, insanda yüce duygusunu uyandıran, gökyüzüne uzanan sivri kuleleri, uçan payandaları ve aşırı süslü ve ihtişamlı kilise ve katedralleri ile Roma tarzı mimarinin dışında kalan yapıları ifade etmekte kullanılmıştır.

Edebi Bir Tür Olarak Gotik

Edebiyatta gotik, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görünürlük kazanan ve genel anlamda XIX. yüzyılın sonuna dek popülerliğini koruyan ve çeşitli alt kollara ayrılan bir türdür. Bu döneme dek kültürel hayatın çeşitli katmanlarında yer edinmiş olan gotik, edebiyatta, en yalın ifadeyle, korku, dehşet, doğaüstü, her türden aşırılık, denetimden uzak cinsellik, erotizm, hayalet ve hortlaklarla dolu olayları konu edinen; mekân olarak ise kendisine karanlık manastırları ve kaleleri mesken tutan bir tür olarak hayat bulur. Gotiğin revaçta olduğu dönem, ironik bir

¹³ William Hughes, *Historical Dictionary of Gothic Literature* (Scarecrow Press: Plymouth, 2013), 3.

¹⁴ Carol Margaret Davison, *History of the Gothic Literature 1764-1824* (Cardiff: University of Wales Press, 2009), 26.

¹⁵ Punter ve Byron, *The Gothic*, 4.

¹⁶ Punter ve Byron, 4.

¹⁷ Davison, *History of Gothic*, 26.

¹⁸ Punter ve Byron, *The Gothic*, 5.

¹⁹ Fred Botting, *Gothic* (London: Routledge, 2005), 57.

şekilde, Aydınlanma Çağı'na denk düşer. Aklın, bilimin ve ilerlemenin başat değerler olarak kabul edilmeye başlandığı, ışığa ve aydınlığa kavuşmanın bir ideal ve özlem haline geldiği bu dönemde, konu ve mekân bağlamında karanlığın yoğun olduğu bu türün ortaya çıkması ilginç de olsa anlaşılabilir. Çünkü gotik, bu bağlamda, değişmekte olan paradigmaya karşı yarı bilinçli bir başkaldırının uğrak noktası haline gelen, döneminin yerleşmeye başlayan değerleriyle çatışmaya giren bir tür haline gelmiştir. Barbarlık ile eşdeğer görülen, uygarlık ve akıl karşıtı bir tutum içinde yol alan, tutku ve arzuyu rehber edinmiş, aşırıktan beslenen bir tür olarak Gotik, Aydınlanma yolunda büyük adımların atıldığı bir çağda, döneminin ve zamanın dışında, anakronik bir tür niteliği sergiler.

Genel anlamda gotik, İngiltere'ye has bir türdür. Ancak etkileşime açık doğası sayesinde XVIII. yüzyılın sonu itibariyle Avrupa'nın büyük bir kısmında hem yazar hem de okurlarca oldukça rağbet görmüştür²⁰. Fransız Devrimi'nin (1789) gotik türe olan ilginin ortaya çıkmasında ve yayılmasında büyük katkıda bulunduğu söylenebilir. Fransız Devrimi'ni takip eden dönemde yaşanan terör ve kargaşa döneminde gotik edebiyatın doruğa ulaşması bir sebep sonuç ilişkisi olarak görülebilir²¹. Ayrıca yine bu bağlamda, İngiltere'de ortaya çıkan sanayi devrimi ve Amerikan İç Savaşı etkileri derin olan diğer toplumsal hareketler arasında gösterilebilir.

Bu dönemde gotik edebiyata karşı bitmek bilmez bir iştah vardır²². Doğaüstü ve akıldışından beslenen gotik, ilkel dürtülere hitap ettiği için kimi çevrelerde hiçbir zaman kabul görmeyi başaramamış *trivial* ve ikinci türden edebiyat olarak sınıflandırılmıştır. Ölçülülük ve temel toplumsal kurallara göre yol almak başlangıcından itibaren gotiğin ilgi alanı içerisinde yer almamıştır. Tıpkı gotik mimaride Antik Roma ve Yunan ölçütlerinin oldukça dışına çıkılıp gökyüzünü delip geçecekmişçesine uzanan katedraller yapıldığı gibi, gotik türde de ele alınan konular klasik edebiyat normlarının oldukça dışına taşınmış ve bunlar aşırılığa kaçan yadırgatıcı bir dil ve üslupla işlenmiştir. Aydınlanma döneminin didaktik yaklaşımı, akılcı tavrı, düzen arayışı ya da doğruyu yanlıştan ayırt etme konusundaki istekliliğine gotikte hemen hiç rastlanmaz. Sağduyu ve aklın temel prensiplerini görmezden geldiği, ahlak kurallarını tanımayan aşırılıklarıyla toplumsal normları aşip ihlal ettiği için gotik, pek çok edebiyat çevresinde yüksek edebiyat kategorisine hiçbir zaman erişememiştir.

Aydınlanma dönemine tepkisel bir tür olarak ortaya çıktığı iddia edilebilecek gotik, geçmişle ve milli tarihle bağlantı ve iletişim kurma aracı olarak kullanılmıştır. Aydınlanma çağının akılcılığı, geçmiş karanlık dönemlerden kopmayı gerektiriyordu. Ancak aydınlanma ile gelen fikir setleri, henüz dönemin insanların zihninde yer alan sorulara cevap vermekte ve hayattaki gizemleri çözmekte yeterince yetkin değildi. Bu dönemde geçmişe romantik bir tavırla bakan yazarlar, kendi zamanlarının parçalanmış fikir coğrafyalarının aksine, Orta Çağ'da birlik ve bütünlük içinde yaşayan ideal bir toplum görmüşlerdir. Bu geçmişe bakış, "Gothic Novel" türleşmesi altında en yalın ve açıklayıcı karşılığını bulmuştur. İngilizce yeni anlamına gelen "novel", geçmişe, hatta doğrudan doğruya Orta Çağ'a atıfta bulunan "gothic" ile birleşerek geçmiş ile şimdinin gerilimini yansıtan edebi bir araç haline getirilmiştir.

Gotik Türün Ortaya Çıkışı ve Yayılması

Gotik romanın yükselişi diğer roman türleriyle bağlantılıdır. Çünkü bu dönemde roman, tür ayırt etmeksizin büyük bir yükseliş içerisindedir²³. İngiltere'nin hızla sanayileştiği XVIII. yüzyılda ortaya çıkan hızlı şehirleşme, insanların doğadan kopmalarına neden olmakta, teknolojik değişimlerin sonuçları yalnızca ekonomik ilişkilerde değil, üstyapıya ait alanlarda, örneğin edebiyatta da kendisini göstermektedir²⁴. Dönemin en dikkate değer gotik

²⁰ Hughes, *Historical Dictionary*, 1.

²¹ Botting, *Gothic*, 3.

²² Davison, *History of Gothic*, 18.

²³ Terry Eagleton, *İngiliz Romanı*, çev. Barış Özkul (İstanbul: Sözcükler Yayınları, 2012), 125-26.

²⁴ Mehmet Akif Balkaya, *The Industrial Novels: Charlotte Brontë's Shirley, Charles Dickens' Hard Times and Elisabeth Gaskell's North and South* (Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2015), 9.

eserlerden biri olan Mary Shelley'nin *Frankenstein*'i (1818), bu çağın en tipik edebi yansımalarından biri olarak ortaya çıkar²⁵. Gotiğin hızla yayılmasındaki en büyük etkenlerden biri de XVIII. yüzyılın, halkın okumaya dönük ilgisinin oldukça yüksek olduğu bir dönem olmasıdır. Özellikle İngiltere'de, okuma ilgisini artıran ve canlı tutan en önemli sebep, ödünç kitap veren kütüphanelerin (circulating libraries) sayısının hızla artmasıdır²⁶.

Ulusal tarihe dönük heyecan ve coşku, gotik türün ortaya çıkmasını sağlamıştır. *Gotik Canlanma* (Gothic Revival) Orta Çağ'a ait nesnelere dönük ilgi, Orta Çağ mimarisinin etkileyici gücü, Mezarlık Şiirleri (Graveyard Poetry) ve yüce hissinin (sublime) sağladığı ilham ile yakından ilişkilidir²⁷. Gotik roman, erken döneminde farklı bir edebiyat türünden yoğun biçimde etkilenmiştir. Gotiğe kapı aralayan Mezarlık şiirlerinin mekanları, kiliseler, harabeler ve mezarlıklar gibi yerlerken, bu şiirlerin konularını genel olarak yas, ölüm ve sonsuzluk hissi oluşturur²⁸. Bu şiirlerin karanlık ve korku temalı söylemleri Horace Walpole, William Beckford ve Matthew Lewis gibi gotiğin öncü isimlerine örnek teşkil etmiştir²⁹. Tıpkı gotikte olduğu gibi duyguların uçlarda yaşanması, akıl-duygu karşıtlığının ele alınmış olması XVIII. yüzyılın bir ürünü olan bu şiirsel türün gotiği tematik olarak beslemesini sağlamıştır. Yine de gotik, tek bir kanaldan beslenmemiş, romanslardan, Faustvari hikayelere, peri masallarına, Rönesans dramalarına ve pikaresk anlatılara dek uzanan geniş bir havuzdan malzeme toplamasını bilmiştir.

Gotik, aynı zamanda kaygı ve gerilimleri ifade etmekte işlevsel bir araç olarak kullanılmıştır. Geçmiş ile şimdinin, erkek ile kadının, kültür ve doğanın ikileminden ortaya çıkan çatışmalar kendisine gotik metinler içerisinde geniş ölçüde yer bulmuştur³⁰. Bununla beraber kimi yazar ve düşünürler yalnızca psikolojik temelde ilerleyen bu Freudyen görüşün eksik olduğunu, XVIII. yüzyıl aydınlanmasının icadı olduğunu öne sürdükleri tekinsizlik hissinin gotiğin ortaya çıkmasında dikkate alınması gerektiğini ifade ederler. Bu dönemde yaşanan psişik ve kültürel dönüşümler, insanlarda endişe ve şaşkınlık yaratmış, ortaya çıkan zihinsel açmaz kendisine tekinsiz kavramında karşılık bulmuştur³¹. Bu anlamda, Eagleton, gotiğin "aydınlanmacı aklın loş bilinçdışını" açığa vurduğunu iddia eder³².

Tekinsiz (Unheimlich) ve Yüce (Sublime) kavramları gotik metinlerin hem üretilmesinde hem de incelenmesinde önemli bir yere sahiptir. Freud'a ait 1919 tarihli *Das Unheimliche* adlı çalışma tekinsiz üzerine yazılmış en önemli çalışmalardan biridir. Freud, bu çalışmasında tekinsiz kavramının tarihi seyrini ele alır. *Unheimlich* (Tr. tekinsiz, İng. uncanny) Almanca heimlich (geheim), yani; *tanıdık, bildik, yerli, ev ve aile ile ilgili veya saklı, gizli* gibi çeşitli anlamlara gelen kelimesinin zıddı olarak kullanılır. Tekinsiz, en dar anlamıyla, önceleri tanıdık olan bir şeyin artık eskisi kadar tanıdık ve aşına görünmediği durumlarda ortaya çıkan hissi ifade eder. Freud, bilinçaltına bastırılmış korku ve kaygıların birdenbire ortaya çıkması ile tekinsiz hissinin oluştuğu görüşündedir. Önceden bilinen ancak bilinç altında bastırılarak uzak ve saklı kalması istenen şeylerin ansızın ortaya çıkması tekinsiz hissine neden olur³³. Belki de bu yüzden paradoksal olarak *unheimlich* zıddı olan *heimlich* kelimesinin anlamlarını bünyesinde barındırır; yani, bir yandan 'tanıdık' ve 'bildik' anlamına gelirken, diğer yandan gizli olanı ifade etmek için kullanılır³⁴.

²⁵ Punter ve Byron, *The Gothic*, 20.

²⁶ Lynn Festa, "The 1790s." *A Companion to English Novel* içinde, ed. S. Arata vd. (West Sussex: Wiley Blackwell, 2015), 28.

²⁷ Botting, *Gothic*, 21.

²⁸ Edward Quinn, *A Dictionary of Literary and Thematic Terms* (New York: Facts on File, Inc., 2006), 186.

²⁹ Steve Clark, "Graveyard School" *The Handbook to Gothic Literature* içinde, ed. Marie Mulvey-Roberts (Houndmills Basingstoke, Hampshire and London: Macmillan Press, 1998), 107.

³⁰ Botting, *Gothic*, 57.

³¹ Terry Castle, *The Female Thermometer: Eighteenth-Century Culture and the Invention of the Uncanny* (New York, Oxford: Oxford University Press, 1995), 8.

³² Eagleton, *İngiliz Romanı*, 138.

³³ Özge Erdem, "Gothic Space in *Daphne du Maurier's Jamaica Inn, Rebecca and My Cousin Rachel*" (Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2022), 66.

³⁴ Sigmund Freud, *Tekinsizlik Üzerine*, çev. Hasan Şahin (İstanbul: Laputa Kitap, 2019), 39.

Yüce, gotiğin oluşum şartlarını ve insan psikolojisinin gotik karşısında gösterdiği dehşet ve korku hissini en iyi açıklayan estetik ve psikolojik temelli kavramdan biridir. Longinus'un *Peri Hypsous* (Yüce Üzerine) adlı çalışmasında, doğa karşısında insan algısının ne denli zayıf kaldığından ve onu tam olarak kavramaktan uzak olduğundan bahsedilir³⁵. Örneğin dağlar, tüm azameti ve ihtişamıyla hem romantik hem de gotik edebiyatta insanda hayret duygusu uyandıran bir öge olarak kullanılırlar. Tam olarak aynı sebeple göğe yükselen sivri tepeleriyle kaleler ve katedraller gotik edebiyatta en sık kullanılan mekanlar olmuşlardır. Yükseklik, enginlik, uçsuz bucaksızlık insanda ihtişam ve yüce düşüncesinin uyanmasına neden olur.

Estetik temelde yücenin gotik üzerindeki etkisini inceleyen Edmund Burke'tür. Burke'ün 1757 tarihli *A Philosophical Enquiry into Origin of our Ideas of the Sublime and the Beautiful* (Yüce ve Güzel Kavramlarımızın Kaynağı Hakkında Felsefi Bir Soruşturma) adlı çalışması genel anlamda korku, dehşet ve şaşkınlık hissini insanda uyandırdığı yüce hissini izini sürer³⁶.

Genel anlamda gotik türe ilişkin söz edilmesi gereken bir diğer kavram ise *Doppelgänger*'dir. Bir insanın sureti ya da kopyası olarak çevrilebilecek *Doppelgänger*, tekinsiz hissini yaratmak için kullanılır. Bu teknikle birken iki olan kişi, okur için aynı zamanda hem bilinen hem de bilinemez bir karakter kazanmış olur. Edebiyatta en başarılı uygulayıcı Alman yazar E.T.A. Hoffmann'dır. Hoffmann, bu motifi en ustalıkla şekilde *Die Elxiere des Teufels* (1815/16) adlı romanında kullanır. İngiliz edebiyatında ise en başarılı uygulayıcıları *William Wilson* (1839) ile Edgar Allan Poe ve *Dr. Jekyll and Mr. Hyde* (1886) ile R. L. Stevenson'dır.

İngiliz Gotik Romanı

İngiliz Gotik romanının Horace Walpole'un 1764 tarihli *The Castle of Otranto* (Otranto Kalesi) eseriyle başladığı ve James Hogg'a ait 1824 tarihli *The Private Memoirs and Confessions of a Justified Sinner* (Bağışlanmış Bir Günahkarın Özel Anıları ve İtirafnamesi) ile de sona erdiği iddia edilir³⁷. İlk gotik roman olan *Otranto*, türün sonradan tekrar tekrar kopya edilecek olan kodlarını yaratmıştır. Gizemli ve karanlık yeraltı mahzenleriyle örülü muazzam kaleler ve katedraller, zalim aristokrat yöneticiler, zor duruma düşmüş bir genç kadın (damsel in distress) ve onu kurtarmak için hayatını tehlikeye atan genç bir adam klasik gotik edebiyatın temel parçaları olmuştur. Feodal bir atmosferde geçen bu roman kendisine şövalye romanlarını temel almıştır³⁸. *Otranto*'yu kuramsal olarak önceleyen eser ise Richard Hurd'un *Letters on Chivalry and Romance* (1762) adlı çalışmasıdır. Hurd, bu eserinde neoklasik edebiyatın sınırlarını aşan eserlerden övgüyle bahsetmektedir³⁹. Bu itkiyle hareket eden Walpole, *Otranto*'dan "iki tür romansı; eski ve modern olanı harmanlama girişimi" olarak bahseder⁴⁰. Walpole'a edebi anlamda yol gösteren ise Shakespeare'den başkası değildir. Klasik kalıpların dışına çıkmak isteyen Walpole, Shakespeare'i "İngiliz estetik özgürlüğünün" temsilcisi olarak görür⁴¹.

Matthew Lewis 1796 yılında yayımlattığı *The Monk* (Keşiş) romanıyla geniş yankı uyandırmıştır. Şehvet ve şiddet içeren olaylarla dolup taşan bu eser yoğun tepkilere neden olur. Kendisinden on yıl önce yayımlanan William Beckford'a ait *Vathek*'e benzerliğiyle dikkat çeken *The Monk*, tıpkı *Otranto* gibi kendisini takip eden eserlere ilham kaynağı olmuştur

İngiltere'de romanları en çok okunan gotik yazarlardan biri de Ann Radcliffe'tir. Radcliffe, Walpole gibi eserlerinde mekân olarak Güney Avrupa'yı seçmiş, Lewis'a benzer şekilde Katolisizm eleştirisini metinlerinde

³⁵ Mihriban Şenses, *Edmund Burke Yüce, Etik ve Devrim* (Ankara: Liberte, 2018), 118.

³⁶ Edmund Burke, *Yüce ve Güzel Kavramlarımızın Kaynağı Hakkında Bir Soruşturma*, çev. M. Barış Gümüşbaş (Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2008).

³⁷ Davison, *History of Gothic*, 15.

³⁸ James Watt, *Contesting the Gothic* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 13.

³⁹ Davison, *History of Gothic*, 27.

⁴⁰ Davison, 43.

⁴¹ Davison, 28.

canlı tutmuştur⁴². Ancak Radcliffe, gotiğin temel yapısında yer alan tipik doğüstü niteliklere eserlerinde yer vermekle beraber didaktik bir tavra ve değerlere de önem vermiş ve okuyucusuna yol göstermek istemiştir⁴³. Söz gelimi, aile değerleri ve erdem Radcliffe'in romanlarında kendisine sıkça yer bulmuşlardır. Radcliffe, aynı zamanda Walpole tarzı gotikten sıyrılmış, özellikle Schiller'in *Geisterseher* eserinden ilhamla, eserlerinde okuyucuyu geren ve korkutan esrarengiz ve doğüstü olayları "açıklanmış doğüstü" ("the explained suparnatural") yaklaşımıyla mantıksal bir temele oturtmaya çalışmıştır. Nasıl ki, Walpole *Otranto* eserinde ortaya koyduğu kodlarla onu takip ve taklit eden bir yazar çevresi edinmişse, Radcliffe de kendi tarzıyla aynı başarıyı yakalamıştır. Örneğin, Regina Maria Roche, *The Children Of The Abbey* (1794) adlı romanıyla zamanında neredeyse Radcliffe kadar popüler bir yazar haline gelmiştir⁴⁴.

Mary Shelley İngiliz gotik romanının en bilindik eserlerinden biri olan *Frankenstein* (1818) adlı romanının yazarıdır. 1831 yılında gözden geçirilmiş yeni baskısında taşıdığı *Frankenstein; or the Modern Prometheus* (Franskenstein ya da Modern Prometheus) başlığında yer alan mitik Prometheus göndermesi ile roman, geçmiş ile modern zamanlar arasında bağ kurmak ve karşılaştırma yapmak için bir metafor olarak kullanılmıştır. Yunan mitolojisinde bir anlatıya göre Tanrılardan ateşi çalan, farklı bir anlatıya göre ise insanı topraktan yaratan Prometheus, bilim yoluyla insanlığa fayda sağlamak isterken hırslarına yenik düşüp insan yaratmaya çalışan ancak başarısız olup ortaya bir canavar çıkaran Frankenstein'in hikayesinde, bilimin ve aklın eleştirel bir imgesi olur⁴⁵.

Gotik tür bağlamında İngiliz edebiyatına katkıda bulunan adı anılabilecek sayısız yazar vardır. Ancak çalışmanın sınırlılığı sebebiyle bu listeyi birkaç isim ekleyerek tamamlamak gerekmektedir. Romantik dönem şairi S.T. Coleridge'in psikolojik yoğunluklu ve *The Rime of Ancient Mariner* gibi gotik nitelikli eserleri dikkat çekmektedir. Bysshe Shelley, *Frankenstein* romanına katkıları başta olmak üzere bu listeye dahil edilebilir. Lord Byron'un şiirleri de gotik unsurlar barındırması bakımından dikkat çekicidir⁴⁶.

Alman Gotik Romanı

Alman edebiyatında gotik türün yükselişi tıpkı İngiliz edebiyatında olduğu gibi XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın başına denk gelir. Ancak, Alman edebiyatında yazılan korku ve dehşet öğelerini içeren metinler, kendilerine bizzat "gotik" başlığı altında yer bulmaz. İngiliz edebiyatında yerleşik bir adlandırma haline gelen "gothic novel"ın Alman edebiyatındaki karşılığı, birden fazla tür altında ele alınır. Alman edebiyatında bu türün karşılığı olarak genellikle karşımıza *Schauerroman* çıkar. Almanca *heyecan, korku, ürperti* anlamına gelen *Schauer* sözcüğünün *roman* ile birleşmesi neticesinde ortaya çıkan bu sözcük "gotik" tarza benzeyen romanları ifade etmekte kullanılır. Yine de bu adlandırma İngiliz edebiyatındaki gotik romanı birebir nitelendiren ve kapsayan bir boyuta sahip değildir.

Alman edebiyatında gotik türe dair ilk akademik ve kuramsal çalışmalar Wilhelm Appell'in 1859 yılında yazdığı *Ritter-, Räuber- und Schauerromantik* adlı incelemesi ile başlar⁴⁷. Appell, bu çalışmasıyla gotiği daha geniş bir çerçeve içerisine yerleştirerek şövalye, haydut hikayeleri ve korku öğeleri taşıyan metinleri geniş çaplı bir incelemeye tabi tutmuştur. Freud'un *Das Unheimliche* (*Tekinsiz*) üzerine yaptığı inceleme ve Otto Rommel'in

⁴² Davison, 41.

⁴³ Davison, 4.

⁴⁴ Botting, *Gothic*, 46.

⁴⁵ Hughes, *Historical Dictionary*, 104-105.

⁴⁶ Punter ve Byron, *The Gothic*, 16-18.

⁴⁷ Hans-Ulrich Mohr, "German Gothic" *The Handbook to Gothic Literature* içinde, ed. Marie Mulvey-Roberts (Basingstoke, Hampshire and London: Macmillan Press, 1998), 68.

Rationalistische Dämonie ve Hansjörg Garte'nin *Kunstform Schauerroman* (1935) adlı akademik çalışmaları Alman edebiyatında gotiğin izlerini süren diğer incelemelerdir⁴⁸.

Alman edebiyatında doğaüstü söz konusu olduğunda akla ilk olarak *Sturm und Drang* dönemi ve daha önce sözü geçen *Schauerroman* türü gelse de bunların her ikisinin de İngiliz edebiyat geleneğinde birebir karşılığını bulmak güçtür. *Schauerroman*'ın geçmişi *Ritterroman* (şövalye romanı) ve *Räuberroman* (haydut romanı) ile ilişkilidir. F. Schiller'e ait *Die Räuber* (1781) ve *Geisterseher* (1787) Almanya'da türün gelişmesini sağlamıştır. Bu eserler, aynı zamanda çeviriler yoluyla İngiliz edebiyatında bir süredir görmezden gelinen Alman edebiyatının etkilerinin canlanmasını sağlamıştır. Ustaca oluşturulmuş korku atmosferi sayesinde *Die Räuber* Almanca korku romanlarının İngiltere'de uzunca zamandır sahip olduğu ucuz korku romanı imgesinin kırılmasını da sağlamıştır⁴⁹. Bu eserler yalnızca okurların değil, S.T. Coleridge ve Lord Byron gibi önemli edebiyatçıların da saygısını kazanmayı başarmıştır⁵⁰.

Goethe'nin mektup biçiminde kaleme aldığı *Die Leiden des jungen Werthers* (1774), Avrupa'da yoğun ilgi görmüştür. Duyguların ve bireyselliğin serbestçe dile getirildiği Aydınlanmaya karşıtı *Sturm und Drang*⁵¹ eseri olan *Werther*, her ne kadar doğrudan doğruya gotik bir eser olarak görülemeyecekse de aşırı duygusallık ve dehşet hissini uyandıran romantik yönleriyle dikkate değerdir⁵². Doğüstü öğelerin varlığı, tekinsiz bir atmosfer ve Orta Çağ'a saygı duyan yaklaşımıyla gotiğe benzerlik gösteren *Sturm und Drang*, ne tam anlamıyla gotik olarak nitelendirilebilir ne de Goethe'nin, Alman ve İngiliz edebiyatında gotik türün gelişimine güçlü bir etkiye bulunduğu iddia edilebilir⁵³.

İngiliz ve Alman Gotik Romanın Etkileşimi

Alman Gotik romanı incelemeleri genel anlamda zayıf ve yüzeysel kalmıştır. Gotik metin kapsamında yer alabilecek eserlerin geniş bir bibliyografyası Alman edebiyatında henüz mevcut değildir. İngiliz edebiyatında bu türden çalışmaların yeterince yer alıyor olması hiç şüphesiz araştırmacıların incelemelerini kolaylaştıran bir etkidir. İngiliz edebiyatında gotiğin izini süren Montague Summer'ın *A Gothic Bibliography* (1940) adlı çalışması gotik bibliyografik çalışmalarda verilebilecek en bilinen örneklerden birisidir⁵⁴. Alman edebiyatında gotik metinlere ilişkin yapılacak geniş çaplı bibliyografik çalışmalar, hiç şüphesiz, Alman edebiyatının hem İngiliz ve hem de diğer Avrupa edebiyatları ile gerçekleştirdiği değiş tokuşa ışık tutacaktır.

İngiltere'de Alman gotik edebiyatına ilgi duyan okur ve yazarlar, bu metinlerin İngilizceye çevrilmesini beklemek zorundaydı. Frankfurt am Main Üniversitesi'nde öğrenim gören Robert Huish, kendi kendine dil öğrenen Thomas De Quincey, Cambridge'de dil çalışmaları yürüten George Soane ve Weimar'da Almanca öğrenen M.G. Lewis dışında XVIII. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'de gotik metinleri doğrudan doğruya Almanca orijinalinden okuyabilecek yazar sayısı oldukça sınırlıdır⁵⁵. Bu sebeple, çeviri faaliyeti ne kadar yoğun bir şekilde sürdürülmüş olursa olsun Almanca bilmeyen İngiliz okurlar Veit Weber ve Naubert'in erken dönem gotik metinlerini okumaktan mahrum kalmışlardır. Kendine has özelliklere sahip metinler üreten bu yazarların ilk

⁴⁸ Barry Murnane, "Haunting (Literary) History: An Introduction to German Gothic." *Popular Revenants: The German Gothic and Its International Reception, 1800-2000* içinde, ed. Barry Murnane and Andrew Cusack (Suffolk: Boydell & Brewer, 2012), 11.

⁴⁹ Lilian R. Furst, "Romanticism in Historical Perspective," *Comparative Literature Studies* 5/2, (1968): 126.

⁵⁰ Hughes, *Historical Dictionary*, 111.

⁵¹ G. Ehrlich, "Goethe, Freiheit und Sturm-und-Drang," *PMLA* 59/3, (1944): 792.

⁵² Botting, *Gothic*, 49.

⁵³ Murnane, *Haunting (Literary) History*, 16.

⁵⁴ Bridgwater, *The German Gothic Novel*, 30.

⁵⁵ Bridgwater, 448.

dönem eserlerinin hakkıyla okunamaması kimi zaman Alman gotik metinlerinin değerinin tam olarak anlaşılmasına sebep olmuştur⁵⁶.

Öte yandan Goethe'nin eserleri genel olarak Almanya'da yayımlandıktan kısa süre sonra İngilizceye çevrilmiştir. *Werther*'in İngiltere'de yakaladığı başarı ve İngiltere'de romantik öncesi, Almanya'da ise *Sturm und Drang* adıyla anılan dönem oyunlarından yapılan çevirilerin 1790'ların ortalarında Londra'da sahnelenmesi, aynı temaya ve anlatıma sahip Alman romanlarının kısa sürede İngilizceye çevrilmesinin yolunu açmıştır⁵⁷. Bu çeviriler kimi zaman kendisi de önemli ve tanınan yazarlar tarafından yapılmıştır. Örneğin, Goethe'nin ulusal bilince katkıda bulunmak için Alman tarihinde şövalyeliğin son önemli temsilcilerinden olan Götz'ü konulaştırdığı⁵⁸ *Götz von Berlichingen* (1773), kendisi de sonradan tarihi romanlarıyla ün salacak Sir Walter Scott tarafından çevrilmiştir. Percy Bysshe Shelley ise Alman edebiyatına duyduğu ilginin bir yansıması olarak *Faust*'tan *Walpurgisnacht* bölümünü çevirmiştir. Thomas Carlyle ise *Wilhelm Meister ve Helena*'yı çevirerek literatüre katkıda bulunmuştur. İngiliz edebiyatı üzerindeki etkisi kesin olmasına karşın, Goethe'nin İngiliz yazarlar üzerindeki etkisinin boyutunu tam anlamıyla tespit etmek zordur. Carlyle ve Matthew Arnold gibi hayranlığını belirtenlerin yanında, Wordsworth ve De Quincey gibi Goethe'den hazzetmediğini açıkça dile getirenlerin sayısı hiç de az değildir⁵⁹.

Bu dönemde Alman edebiyatı yalnızca İngiltere'de ilgi görmemiş diğer Avrupa ülkelerine de çeviri yoluyla girmiştir. Örnek vermek gerekirse, Fransa'da, İngiliz gotik romanları yaygınlık kazanmadan önce Alman romanları Fransızcaya çevrilmiş ve kendilerine geniş bir okuyucu kitlesi bulmayı başarmışlardır. Bu bağlamda, Naubert'in *Hermann von Unna* (Herman d'Unna, 1791), Schiller'in *Geisterseher* (Les Apparitions, 1788) ve Spiess'in *Petermännchen* (Le Petit Piere, 1795) adlı eserleri öne çıkan eserler olmuştur⁶⁰. İngiltere ve Fransa'da, Almanya'dan ithal edilen gotik alttürlerden en çok rağbet göreni B. Naubert'in *Hermann von Unna* adlı eseriyle kendisine yer bulan *secret-tribunal* tarzı romanlardır. Schiller'in *Der Geisterseher* eserinin ilham verdiği *necromancer* tarzı gotik metinler ise bunu takip eder⁶¹. İngiltere'de Alman romanları öylesine tutmuştur ki, dönemin bazı İngiliz yazarları kitaplarını daha ilgi çekici hale getirmek için "bir Alman hikayesi" alt başlığı ile yayınlamayı tercih etmiştir⁶².

Çeviri yoluyla İngiliz edebiyat okuyazar çevrelerinde kendisine yer edinen diğer bir önemli isim de ünlü F. Schiller'dir. Her ne kadar şiirleri ve dramaları ile ün kazanmış olsa da *Geisterseher*, Mitchell'e göre, Schiller'in en çok başarı kazanan eseri olmuştur⁶³. Defalarca sahnelenen ve İngiliz kamuoyuna *Sturm und Drang* döneminin neler vaat ettiğini gösteren *Die Räuber* dramasının yanı sıra, roman fragmanı *Der Geisterseher* geniş çaplı ilgi görmüştür⁶⁴. Bu etki okurla sınırlı kalmamış şair ve yazarlara dek uzanmıştır. Gotik edebiyatta Radcliffe tarzı anlatımı özümsemiş okurlar için Alman *Sturm und Drang* döneminin eserlerinden olan *Die Räuber* (1781 [1792]), büyük bir farklılık taşıyordu. Clergy, genç Coleridge'in eseri okuduktan sonraki heyecanını arkadaşı Southey'e yazdığı mektubunda onunla şöyle paylaştığını aktarıyor:

Aman Tanrım! Southey! Kimmiş bu Schiller? İnsanın kalbini çarptıran bu kişi? Trajedisini Şeytanların bağırış çağırışları arasında mı yazdı bu adam nedir? - Bu karakterleri tarif etmek bana düşsün istemezdim. - Bir Kavak Yaprağı gibi titriyorum- Yemin olsun, sana korktuğum için yazıyorum ... Niye Milton'a hep yüce deyip durmuşuz ki?⁶⁵

Hem İngiliz hem Alman tarihî romanlarında tarihin kendisi neredeyse her zaman gotikleştirilerek ele alınır. Benedikte Naubert, Sophia Lee'nin *The Recess* (1783-5) adlı romanını çevirirken öğrendiği, gerçek ve kurmacayı bir

⁵⁶ Bridgwater, 442.

⁵⁷ Bridgwater, 442.

⁵⁸ Onur Bilge Kula, *Batı Edebiyatında Oryantalizm-II* (İstanbul Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 361.

⁵⁹ F. W. C. Lieder, "Goethe in England and America," *The Journal of English and Germanic Philology* 10/4, (1911): 554.

⁶⁰ Daniel Hall, *French and German Gothic Fiction in the late Eighteenth Century*, ed.: Peter Collier (Bern: Peter Lang, 2005), 26.

⁶¹ Bridgwater, *The German Gothic Novel*, 440.

⁶² Linda Kraus Worley, "The Horror! Gothic Horror Literature and Fairy Tales: The Case of «Der Räuberbräutigam»," *Colloquia Germanica* 42/1, (2009): 67.

⁶³ P. M. Mitchell, "Zu Schillers „Geisterseher," *Monatshefte* 39/8, (1947): 524.

⁶⁴ Douglas Milburn, "The First English Translation of "Die Räuber": French Bards and Scottish Translators," *Monatshefte* 59/1, (1967): 41.

⁶⁵ E. J. Clergy, *The Rise of Supernatural Fiction, 1762–1800* (Cambridge Studies in Romanticism) (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 140.

araya getirme tekniğini *Walter von Montbarry* (1786), *Hermann von Unna* (1788) ve *Elisabeth Erbin von Toggenburg* (1789) adlı eserlerini kaleme alırken kullanmıştır. *The Recess* çevirisi Alman edebiyatında gotik edebiyatın yer edinmeye başlaması açısından yol açıcı bir etkiye sahiptir⁶⁶. Kurgu ve gerçeğin iç içe geçmiş olması ve bu yüzden tarihin çözülmesi gereken bir bulmacaya dönüştüğü eleştirileri⁶⁷ almış olmasına rağmen hem İngilizce hem Almanca konuşulan bölgelerin edebiyatlarında geçmişin, özellikle Orta Çağ'ın, gotik bir atmosfer ve kurgu içerisinde yeniden ele alınıp anlatılması, yaygın bir yaklaşım haline gelmiştir. Gotik türün evrensel kodlarını yaratmasına karşın Walpole'un *Otrantos*u, Alman edebiyatında XVIII. yüzyılın sonlarına kadar revaçta olan *Ritterroman* üzerindeki sınırlı bir etkiye sahip olmuştur. *Otranto*'nun 1764 tarihli *Seltsame Begebenheit im Schloß Otranto* adıyla yapılan çevirisi, okuryazar çevrelerinden ilgi görmezken, aynı kitabın *Die Burg von Otranto: Eine Gotische Geschichte* adlı 1794 yılında yapılan çevirisi başarılı olmuştur. *Ritterroman*'ın Alman coğrafyasındaki temeli Veit Weber tarafından atılmış ve sağlamlaştırılmıştır. Weber'in öne çıkan eseri ise *Sagen der Vorzeit* (1787) adlı çalışmasıdır⁶⁸. Tıpkı Naubert gibi Veit da tarihsel bilgi ve efsaneyi kurguda bir araya getirmiştir⁶⁹.

Almanca bilgisine sahip olup olmadığı tartışmalı olsa da Ann Radcliffe'in, en azından dilbilimci olan eşi sayesinde güncel Almanca gotik metinleri takip edebildiği iddia edilmektedir. Radcliffe, Alman edebiyatından en çok etkilenen yazarlar arasında gösterilebilir⁷⁰. Radcliffe, "açıklanan doğüstü" ("the explained supernatural") tekniğini Schiller'in *Der Geisterseher* eserine borçludur. Bir diğer önemli gotik yazar olan Lewis'in *The Monk* adlı eserini yazarken sayısız Alman yazar ve eserinden etkilendiği iddia edilmiştir: Goethe'nin *Faust*'undan, Schiller'in *Geisterseher*'ine; Naubert'in *Die Fischer, Die weiße Frau*, Kahlert'in *Der Geisterbanner*'ine ve daha pek çok Almanca esere doğru uzanan bir etkiden söz edilmektedir⁷¹.

Mary Shelley'nin geç dönem gotik eseri *Frankenstein* için temel aldığı eser Johann August Apel ve Friedrich Laun tarafından düzenlenen *Gespenserbuch* (6 cilt, Leipzig: Göschen, 1811-17) adlı derleme kitaba dayanmaktadır. Bu eser Fransa'da *Fantasmagoriana* (1812) ve İngiltere'de *Tales of the Dead* (1813) adıyla bilinmektedir⁷².

Bu bağlamda Bridgwater'ın⁷³ dökümünü yaptığı Almancadan İngilizceye çevirisi yapılan gotik içerikli eserlerin listesine yer vermek iki edebiyat arasındaki canlı etkileşime iyi bir örnek teşkil edecektir:

Sıra	Yazar	Eser	İngilizce Çevirisi
1	Goethe, J. W. von	<i>Götz von Berlichingen mit der eisernen Hand</i> (1773)	<i>Goetz of Berlichingen with the Iron Hand</i> , çev., Scott, 1799
2	Bürger, F. A.	<i>Lenore</i>	Altı farklı çeviri, 1796
3	Goethe, J. W. von	<i>Die Leiden des jungens Werthers</i> , 1774	<i>The Sorrows of Werther</i> , çev., Daniel Matthus, 1779
4	Schiller, F.	<i>Die Räuber</i> , 1781	<i>The Robbers</i> , 1792
5	Weber, Veit	<i>Die Teufelsbeschwörung</i> , 1787-8	<i>The Sorcerer</i> , 1795
6	Naubert, Benedikte	<i>Hermann von Unna</i> , 1788	<i>Hermann of Unna</i> , 1794

⁶⁶ Bridgwater, *The German Gothic Novel*, 32.

⁶⁷ Melissa Sodeman, "Sophia Lee's Historical Sensibility," *Modern Philology* 110/2, (2012): 253.

⁶⁸ Bridgwater, *The German Gothic Novel*, 35.

⁶⁹ L. E. Kurth, "Historiographie und Historischer Roman: Kritik und Theorie im 18. Jahrhundert," *MLN* 79/4, (1964): 358.

⁷⁰ Bridgwater, *The German Gothic Novel*, 455.

⁷¹ Bridgwater, 461-463.

⁷² Bridgwater, 475.

⁷³ Bridgwater, 443-44.

7	Schiller, F.	<i>Der Geisterseher, 1789</i>	<i>The Ghost-Seer, Apparitionist, 1795</i>
8	Naubert, Benedikte	<i>Elisabeth Erbin von Toggenburg, 1789</i>	<i>Feudal Tyrants, çeviren ve adapte eden, Lewis, 1806</i>
9	Tschink	<i>Geschichte eines Geistersehers, 1790-91</i>	<i>The Victim of Magical Delusion, 1795</i>
10	Kahlert	<i>Der Geisterbanner, 1790</i>	<i>The Necromancer, çev. Teuthold, 1794</i>
11	Spieß	<i>Das Petermännchen, 1791</i>	<i>The Dwarf of Westerboung, 1794</i>
12	Naubert, Benedikte	<i>Alf von Dülmen, 1791</i>	<i>Alf von Duermen, 1794</i>
13	Grosse	<i>Der Genius, 1791-94</i>	<i>The Genius, çev., Trapp, 1796</i>
14	Grosse	<i>Memoiren des Marquis von G***, 1792-95</i>	<i>Horrid Mysteries, çev., Will, 1796</i>
15	Zschokke	<i>Abällino der große Bandit, 1794</i>	<i>The Bravo of Venice, çeviren ve adapte eden, Lewis, 1805</i>
16	Grosse	<i>Der Dolch (1794-5)</i>	<i>The Dagger, 1795</i>
17	Weber, Weit	<i>Die heilige Vehme, 1796</i>	<i>The House of Aspen, çev. Scott 1799, yay., 1830</i>
18	Vulpius	<i>Rinaldo Rinaldini, der Räuberhauptmann, 1798</i>	<i>The History of Rinaldo Rinaldini, Captain of Banditti, 1800</i>
19	Vulpius	<i>Ferrandino; Fortsetzung der Geschichte Rinaldinis, 1800</i>	<i>Ferrandino, 1813</i>
20	Hoffmann	<i>Die Elixire des Teufels, 1815</i>	<i>The Devil's Elixir, çev., Gillies, 1824</i>
21	Hoffmann	<i>Rolandstitten, 1817</i>	<i>The Deed of Entail, 1826</i>
22	Alexis	<i>Walladmor, 1824</i>	<i>Walladmor, yeniden yazan, De Quincey, 1825</i>
23	Meinhold	<i>Sidonia von Bork, die Klosterhexe, 1847-48</i>	<i>Sidonia the Sorceress, 1849</i>

Tablo 1: Almancadan İngilizceye çevrilen belli başlı gotik nitelikli eserlerin listesi

Yukarıda listelenen eserlere eklenebilecek pek çok başka eser daha söz konusudur. İngiliz ve Alman edebiyatlarında 1794-1806 yılları arasındaki etkileşim oldukça canlıdır. Yaklaşık on yılı kapsayan bu dönem, aynı zamanda gotik edebiyatın en çok ilgi gördüğü aralıktır. Her iki edebiyat arasındaki bu güçlü etkileşimin bir yandan telif eserlere dayanırken diğer yandan çeviriler yoluyla sürekli desteklendiği bilinmektedir⁷⁴. Gotiğin zirveye çıktığı 1790 ve 1820 arasında İngiliz gotik eserlerin Almancaya yapılan çevirilerin trafiği Almancadan İngilizceye yapılandır çok daha yoğun olduğu görülmektedir⁷⁵.

İngiltere’de XIX. yüzyılın ilk çeyreğinin sonu itibariyle ilk dönem gotik furyasında bir gerileme görülmeye başlanır. Hoffmann’ın *Die Elixire des Teufels* (1814 [1824]) ve Spieß’in *Das Petermännchen* (1791 [1827]) eserleri

⁷⁴ Bridgwater, 7.

⁷⁵ Bridgwater, 449.

İngilizceye çevrildiğinde gotiğin modası geçmeye başlamıştır bile⁷⁶. Bunun en önemli sebebi İngiltere'nin savaş halinde olmasıdır. İngiltere'de savaş döneminde ortaya çıkan *xenophobia* dışarıdan gelen edebiyat ürünlerinin şüpheyle karşılanmasına sebep olmuştur⁷⁷. 1806 yılına gelindiğinde İngiltere'de Alman edebiyatına karşı çoktan bir tepki belirmeye başlamıştır. Bir zamanlar ilgiyle ve yakından takip edilen Alman edebiyatı, Fransız Devrimi'nin aşırılıkları ile bir tutulmaya başlanmış, özellikle gotik, önceden sahip olduğu olumsuz, yani 'barbar' olanı nitelendiren geleneksel anlamına doğru yeniden kaymaya başlamıştır⁷⁸.

Sonuç

Bu çalışmada gösterildiği gibi, bir nitelendirme olarak gotik, özellikle İngiliz siyasi ve sosyal hayatında değişken bir karaktere sahip olmuştur. Tarihin seyri içerisinde, barbar Gotları anıştıran olumsuz anlamından sıyrılarak Burke gibi önemli düşünürlerin elinde İngiliz milli bilincini yükselten bir içeriğe kavuşmuştur.

Edebiyatta ise gotik, Avrupa'da, XVIII. yüzyılın sonu ile takip eden yüzyılın ilk çeyreğinde oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Gotik, edebiyatta, korku ve dehşet ile eşdeğer görülmüştür. Edebiyatın klasik ölçülerini ve toplumsal normları ihlal eden yapısıyla gotiğin temel kodları İngiltere'de *Otranto* ile atılmıştır. Aynı adlandırma ile olmasa da Alman edebiyatında bu tür – kimi edebiyatlar arası farklar göz önünde tutulmak şartıyla – *Sturm und Drang* döneminin yol gösterici olduğu *Schauerroman* başlığı altında kendisine yer bulmuştur.

Alman ve İngiliz edebiyatlarında ilk başta birbirinden bağımsız gelişim gösteren gotik roman ve dramalar, çeviriler yoluyla kısa sürede birbirleriyle canlı bir etkileşime geçmiş görünmektedir. Avrupa'da Orta Çağ'a dönük ilginin canlı olduğu bu dönemde, tarihin gotikleştirilerek kurgu ile gerçeğin potasında eritilmesi, türün her iki edebiyatta gelişiminin önünü açmıştır. Bu yönde Benedikte Naubert'in İngilizceden yaptığı çeviriler Alman edebiyatında gotik edebiyatın gelişimine büyük katkıda bulunmuştur. Goethe ve Schiller'in oyunları ve romanları İngiliz yazarlarında güçlü bir karşılık bulmuştur. Alman eserlerinden yapılan çeviriler, uyarlamalar ve yeniden yazımlar İngiliz okurca yoğun ilgi görmüştür. Sadece bu iki büyük ismin eserleriyle sınırlı kalmayan çevirilerin etkisi o denli büyük olmuştur ki, doğrudan İngilizce olarak kaleme alınan kitapların bir bölümü 'bir Alman hikayesi' alt başlığı altında okura sunulmuştur. Savaşta olan İngiltere'de XIX. yüzyılın başında yurtdışından gelen kitaplar şüpheyle karşılanmış, bilhassa Almanya kökenli olanlar, Fransız Devrimi'nin olumsuzluklarını içinde barındırmakla suçlanmış ve gözden düşmeye başlamıştır.

Tüm bunlar göz önüne alındığında, sonuç olarak Alman ve İngiliz edebiyatları arasında kendilerine has özellikleri saklı kalmak şartıyla gotik ya da *Schauerroman* başlıkları altında birer korku edebiyatı olduğu, bu türün çeviriler yoluyla hem Almanya'da hem de İngiltere'de dolaşıma girdiği ve birbirlerini derinden etkiledikleri görülmektedir.

Kaynakça

- Aytaç, Gürsel. *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say Yayınları, 2009.
- Balkaya, Mehmet Akif. *The Industrial Novels: Charlotte Bronte's Shirley, Charles Dickens' Hard Times and Elisabeth Gaskell's North and South*. Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2015.
- Bridgwater, Patrick. *The German Gothic Novel in Anglo-German Perspective*. New York: Brill Rodopi, 2013.
- Botting, Fred. *Gothic*, London: Routledge, 2005.
- Burke, Edmund. *Yüce ve Güzel Kavramlarımızın Kaynağı Hakkında Bir Soruşturma*. Çeviren: M. Barış Gümüşbaş. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2008.

⁷⁶ Bridgwater, 448.

⁷⁷ Clery, *The Rise of Supernatural Fiction*, 141.

⁷⁸ Bridgwater, *The German Gothic Novel*, 453.

- Clark, Steve. "Graveyard School" *The Handbook to Gothic Literature* içinde. Editör: Marie Mulvey-Roberts, 107. Houndmills Basingstoke, Hampshire and London: Macmillan Press, 1998.
- Castle, Terry. *The Female Thermometer: Eighteenth-Century Culture and the Invention of the Uncanny*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Clergy, E. J. *The Rise of Supernatural Fiction, 1762–1800 (Cambridge Studies in Romanticism)*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Davison, Carol Margaret. *History of the Gothic Literature 1764-1824*. Cardiff: University of Wales Press, 2009.
- Eckermann, Johann Peter. *Yaşamının Son Yıllarında Goethe ile Konuşmalar*. Çeviren.: Mahmure Kahraman. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- Eagleton, Terry. *İngiliz Romanı*. Çeviren: Barış Özkul. İstanbul: Sözcükler Yayınları, 2012.
- Ehrlich, Godfrey. "Goethe, Freiheit und Sturm-und-Drang," *PMLA* 59/3, (1944): 792–812. <https://doi.org/10.2307/459385>
- Erdem, Özge. "Gothic Space in Daphne du Maurier's Jamaica Inn, Rebecca and My Cousin Rachel." Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2022.
- Festa, Lynn. "The 1790s" *A Companion to English Novel* içinde. Editörler: S. Arata vd. 19-24. West Sussex: Wiley Blackwell, 2015.
- Furst, Lilian R. "Romanticism in Historical Perspective," *Comparative Literature Studies* 5/2, (1968): 115–143.
- Hall, Daniel. *French and German Gothic Fiction in the late Eighteenth Century*. Editör: Peter Collier. Bern: Peter Lang, 2005.
- Hughes, William. *Historical Dictionary of Gothic Literature*, Plymouth: Scarecrow Press, 2013.
- Kefeli, Emel. "Karşılaştırmalı Edebiyat: Tanım, Yöntem ve İncelemeler," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 4/8, (2006): 331-350.
- Kızıler Emer, Funda. "Die Imagologie Als Arbeitsbereich der Komparatistik," *International Journal Of Eurasia Social Sciences* 8, (2012): 1-17.
- Kızıler Emer, Funda. "Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimine Genel Bir Bakış" *Proceedings Book of 2nd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD-2017)* içinde. Editör: Hayrullah Kahya. İstanbul, 2017.
- Kirsch, Adam. *Küresel Roman: 21. Yüzyılda Dünyayı Yazmak*. Çeviren: Abdullah Yılmaz. İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2019.
- Kula, Onur Bilge. *Batı Edebiyatında Oryantalizm-II*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Kurth, Lieselotte E. "Historiographie und historischer Roman: Kritik und Theorie im 18. Jahrhundert," *MLN* 79/4, (1964): 337–362. <https://doi.org/10.2307/3042627>.
- Lieder, Frederick William Charles. "Goethe in England and America," *The Journal of English and Germanic Philology* 10/4, (1911): 535–556. <http://www.jstor.org/stable/27700122>
- Milburn, Douglas. The First English Translation of "Die Räuber": French Bards and Scottish Translators. *Monatshefte* 59/1, (1967): 41–53. <http://www.jstor.org/stable/30159117>
- Mohr, Hans-Ulrich. "German Gothic" *The Handbook to Gothic Literature* içinde. Editör: Marie Mulvey-Roberts, 68. Basingstoke, Hampshire and London: Macmillan Press, 1998.
- Murnane, Barry. "Haunting (Literary) History: An Introduction to German Gothic." *Popular Revenants: The German Gothic and Its International Reception, 1800-2000* içinde, Editörler: Barry Murnane ve Andrew Cusack, 10–43. Suffolk: Boydell & Brewer, 2012.
- Mitchell, P. M. "Zu Schillers „Geisterseher," *Monatshefte* 39/8, (1947): 524–527. <http://www.jstor.org/stable/30164618>
- Punter, David and Glennis Byron. *The Gothic*. Padstow, Cornwall: Blackwell Publishing, 2004.
- Quinn, Edward. *A Dictionary of Literary and Thematic Terms*. New York: Facts on File, Inc., 2006.
- Sigmund, Freud. *Tekinsizlik Üzerine*, İstanbul: Laputa Kitap, 2019.
- Sodeman, Melissa. "Sophia Lee's Historical Sensibility," *Modern Philology* 110/2, (2012): 253–272. <https://doi.org/10.1086/668289>
- Şenses, Mihriban. *Edmund Burke Yüce, Etik ve Devrim*, Ankara: Liberte, 2018.
- Watt, James. *Contesting the Gothic*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

- Worley, Linda Kraus. "The Horror! Gothic Horror Literature and Fairy Tales: The Case of «Der Räuberbräutigam»," *Colloquia Germanica* 42/1, (2009): 67–80. <http://www.jstor.org/stable/23982654>
- Zemanek, Evi ve Alexander Nebrig. *Komparatistik*. Berlin: Akademie Verlag GmbH, 2012.
- Zima, Peter V. *Komparatistik*. Tübingen: A. Francke Verlag GmbH, 1992.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).
